

Pisma iz slovanskih krajev.

II.

V Krakovu¹⁾, koncem januarja 1890.

R Častiti gospod urednik!
 Rad ustrezam Vaši želji, da bi v Vašem listu poročal Slovencem o novejšem, posebno sedanjem poljskem slovstvu. Znano mi je, da se naše slovstvo tudi v nekaterih slovanskih listih prezira, ali celó napačno ocenjuje. Pa brez stranskih ozirrov in namenov hočem imeti pred očmi samo golo resnico. Zato tudi ne potrebuje pismo uvoda. Pisal Vam bodem o vseh važnejših strokah našega slovstva.

Da Vam naslikam obraz, s katerim se kaže naše poljsko slovstvo v današnjem času, začnem opisovati časnikarstvo, to je, govoril bodem o periodičnih ali takih spisih, ki izhajajo redno ob določenem času. Na ta način Vam bodem mogel po redu črtati vsaj v splošnih potezah splošne smeri ali toke v našem pismenstvu, strani, na katere se deli, namene, katere hoče doseči, in težave, s katerimi se mora boriti.

Težave pač niso majhne: rečem lahko, da z enakimi težavami se nima boriti nobeno slovstvo na svetu. Ker je razdeljena Poljska med Rusijo, Avstrijo in Prusijo, razpada poljska književnost na tri posebne dele, izmed katerih je vsak v drugačnih okoliščinah in ima drugačen delokrog. Naj začnem z največjim delom poljskega naroda, ki je v Rusiji. Za slovstvo je v Rusiji stanje najtežavnejše, zlasti zaradi cenzure (t. j. državnega nadzorovanja in presojevanja). Ta ne dovoljuje nobene svobodnejše besede,

in kar je še hujše, v svojem postopanju se ne drži nobenega stalnega pravila: tako ni dovoljeno pisati v enem kraju, kar je dovoljeno v drugem; ta dan je dovoljeno, drugi dan ni dovoljeno objavljati enake vesti. Vse slovstveno in znanstveno gibanje trpi zaradi te samovolje, časnikarstvo pa najbolj, kakor lahko umevamo. Uredniki ne morejo drugega nego izcerpovati novice iz onih listov, kateri smejo prihajati v Rusijo.*) A ko pošlješ list v cenzuro, vrnejo ti ga vsega prečrtanega, da bi skoro obupal, s čim in kako bi zadelal vrzeli. Nikdo ne more razglašati svojih mislij o kaki uradni naredbi, še manj jo pa smé seveda kakorkoli grajati. Prav tako je nemogoče razkriti kako zlorabo ruskih uradnikov, ki se godé pogostokrat; ni mogoče pisati, kako bi se dalo v javnem življenju kaj preustrojiti; ne smé se pisati o pravem stanju katoličanstva na Ruskem. V teh zadevah je sodba cenzure kaj ostra in zeló rada neugodna.

Na mestu takih spisov ali drugih zanimivih poročil morajo donašati listi poročila o dvorskih svečanostih, o pravoslavnih praznikih, razglašati morajo ob koncu odloke, poslana od vlade: sploh vseskozi se morajo v političnih vprašanjih in upravnih zadevah ravnati po ukazih, dohajajočih od zgoraj.

*) Izmed političnih poljskih listov, izhajajočih v Galiciji, smé prihajati v Rusijo edino uradna »Gazeta Łwowska«.

¹⁾ Ni odveč, da opomnimo: kakor zadnje pismo, tako je tudi nastopno došlo iz označenega kraja, in ni torej podtakneno. Pisatelj mu je odličen veščak v poljskem slovstvu, sotrudenik pri znanstvenem poljskem listu. Pismo je pisano poljski in je tukaj v slovenski jezik preloženo.

Dasi je teh težav mnogo in bi se dalo o njih še veliko več pisati, vendar se množi poljsko časništvo v Rusiji leto za letom in dobiva vedno več čitateljev. Glavni sedež tega gibanja je Varšava. Ako se oziramo na duha, ki veje v teh listih, moramo reči o političnih časopisih, da so gledé na katoliško cerkev in na njene nauke, kakor tudi težnje, dokaj hladni. Naravnost proti cerkvi ne pišejo, a govore tudi o največjih njenih sovražnikih in o njih delih celó pohvalno (n. pr. o Garibaldiju). Včasih slavé take možé ali spise takih pisateljev (Hugo), katerim se nikakor ne more priznati pohvala. Ti listi nimajo mnogo sočutja s cerkvijo, ki mora na Laškem in na Francoskem mnogo trpeti. A vzrok temu pač ni toliko hudobna volja, kolikor nevednost. Časnikarji mnogokrat niti temeljnih resnic ne umevajo, ali pa si strpljivost gledé na druge vere in nazore razlagajo napačno, ono strpljivost, katera poleg poljske prislovice »i Panu Bogu i dyablu świezeczke pali«, t. j. ki i Gospodu Bogu i vragu sveče pali (prižiga).

Treba tudi dostaviti, da imajo veliko vpliva na te liste nedavno krščeni ali tudi nekrščeni judje, ki ravnajo s slovtvom tako, kakor z denarsko glavnicó — donašajočo lep dobiček. Ti bi se nikomur radi ne zamerili in obračajo svoj plašč po vetru.

Najbolje in najtrdneje se držita dobrih in katoliških načel izmed današnjih varšavskih listov »Wiek« in »Słowo«. Tukaj se nahajajo mnogokrat znameniti spisi o raznih inozemskih vprašanjih; o domačih pisati namreč ni lahko. Tu pa tam čitate, da se katoličanom ne godi dobro pod rusko vlado. Moj namen ni pisati o tem: tu zavračam samo napačno misel, kakor bi prihajala taka poročila v druge liste iz poljskih časopisov. To

niti mogoče ni. Največ takih poročil se dobi izvernih v dunajskem »Vaterland-u« in v pariškem »Monde-u«. Taka poročila prihajajo iz Rusije samo po zasebni poti. Pa omenimo in označimo še nekatere druge liste!

Izvrsten tednik katoliškega duha je: »Przeгляд katolicki«, ki ga je doslej vodil Ks. Novodvorski — sedaj poklican, da vodi škofijo plocko. O političnih stvareh ne piše, toliko boljše pa se bori proti cerkvenim sovražnikom. Zmagovito zavrača nauke pozitivistov in materijalistov in jih sili, da molcé, ali vsaj zmernejše pišejo. Glavna nasprotna lista varšavskih neverceev sta »Głos« in »Przeгляд tygodniowy«. Ta dva imata med omikanci in posebno med mladino mnogo vpliva, kajti šolski pouk v verskih vprašanjih je zeló nedostaten in površen. Torej ni čuda, da se poprijemajo tega, kar ugaja čutnosti, napuhu in goli radovednosti. Prav s tema dvema se spoprime večkrat »P. k.«, zato se pa bojita njegovih opazk in odgovorov kakor perečega ognja. V tem boju ima dobrega zaveznika: tednik »Rola«. Zadnji ima poleg tega še to nalogo, da razkriva počenjanje judov in vseh onih, ki jim pomagajo. Vsakemu je hitro za petami, bodisi mestnemu goljuživemu bankirju, bodisi vaškim krčmarjem. Skrbi, da se ustanové krščanske trgovine po vaseh in malih mestih, nagovarja, da iztrebijo iz krčem gospode jude. Saj je to tudi potrebno, kajti judje spravljajo narod v veliko uboštvo, poleg tega ga pohujšujejo in grozno kvarijo. Prejšnja leta je objavljala »Rola« prevode vseh knjig, katere je napisal slavni Drumont proti judom. Tako tudi lahko umevamo, zakaj ima ta list mnogo vnetih pristašev, pa ima tudi mnogo smrtnih sovražnikov.

Poleg teh so še drugi listi, izhajajoči zunaj Varšave 1—2 krat na teden. Jako

številni Poljaki, ki stanujejo v Peterburgu, Moskvi in posebej v globoki Rusiji, čitajo največ v Peterburgu izhajajoči tednik »Kraj«. Ta tednik je doživel sedaj deveti letnik in se razpošilja v okoli 6000 izvodih, kar je za poljski list precéj znatno. Urejevan je skrbno, dopisnike ima v vseh krajih, kjer živé Poljaki, in zato objavlja zanimive novice, kakor noben drug poljski list. Naravnost važni pa so dopisi iz »Ziem slowiánskich«. Tako je bila v zadnjem letniku cela vrsta dopisov iz Česke, Moravske, Bolgarije, iz Gradca, Zagreba, Ljubljane (s podpisom Zibar) itd. »Kraj« ima stalen predal za slovstvo z nadpisom »Przeгляд literacki«, v katerem nahajamo mnogokrat posnetke in ocene

knjig in listov hrvatskih, slovenskih, čeških i. dr. Verskih vprašanj se ta list navadno ne dotika, ali pa samo toliko, kolikor je treba zaradi kakega političnega vprašanja. A bolj se bavi »Kraj« s svojim posebnim vzorom, »panslavizmom — vseslovanstvom«. Vendar bi pa bilo neopravičeno reči, da je ta list sam vseslovansk, kakor tudi ne moremo še sklepati iz nekoliko odločnih katoliških člankov, da je list odločno katolišk.

Tako se nam predstavlja poljsko časnikarstvo v onem delu, ki je pod rusko vlado.

Najbolj potrebni za ta del Poljske bi bili ljudski spisi, ker takih tukaj še ni — znamenje, da ljudstvo še malo čita. (Dalje.)

Rimske elegije.

I.

V Rimu, 6. februarja.

opet se pómlad poraja, preraja duhteče se popje,
 Z véj brstečih citron sládek usiplje se vonj.
 Megle se vlažne podé, jasní se sanjavo obnehje,
 Iz pomlájenih prs pesem pastirjev kipí.
 Vračájo v vedre goré se, v očétne goré se sabinske,
 Zvonec se tožno glasi, tiho ubrana svirél.
 Zemlja mládí se, nebó: a Roma ne, večna ne Roma,
 Megla se vlačí nad njó; zimski viharji vršé.
 Tibera kalno v morjé valove poganja tirensko,
 V vrhíh temnéčih cipres veter samotno ječí . . .
 Kje ti je, Roma, ponòs, kje tvoja kraljeva je zarja,
 Ki ti obétala je solnce pomlájenih dníj?
 Kaj se pogled ti mračí in lega na čelo ti megla,
 Megla na čelo in mrak, lega ti hol na srcé?
 Pómlad se drugim poraja, a tebi zamrla je pómlad,
 Zgodaj osúl se ti cvet, zgodaj odpal ti je sad!
 Brazde brez zrnja ležé, rjaví na polju oralo,
 Koče zapušča selján, prósit gre v déžel solzán.
 Joče ob poti sirota, in glád prhuta po hramih,
 S solzo iz bednih očes mati dojenca pojí.
 Róko je trudno težák povésil, po golem zidovju
 Veter samotno ječí, kroka hripavo gavran! . . .

—č—

Ni edne Kurent mu ne reče,
 Vojaški naredi obrat,
 In od nebes nizzdol priteče
 Naravnost do peklenskih vrat.
 Trk, trk, potolče, kliče skrate . . .
 Odpró se vrata na stežaj:
 »No, skratje, Kurenta zdaj náte,
 Ki vas je dražil marsikdaj!«
 Pa kak prizor! vse, vse trepeče,
 Od vrat po peklu vsi bežé.
 Nazaj vse dim in plamen meče,
 A Kurenta ne preplašé.
 In kar bi storil vsak gotovo,
 Ko Kurent bil bi, on storí:
 Zapišče vragom čisto novo,
 Da vse, vse križem mrgolí . . .
 Le misli v logu si mravljišče,
 Če brskneš, stopiš vanj z nogó:
 Prav tako vragov je terišče,
 Ki gnetejo se med sabó.
 Vse raja, pleše poskakuje,
 Tepta žerjavico in plam,
 Med njimi skače pa najhuje
 Glej, glej, peklenski cesar sam . . .
 Pa Kurent popusti plešoče,
 Prenašati mu ni smradú;

Postalo mu je tudi vroče,
 Zato pa dá slovó peklú.
 Pa komaj Kurent ven izstopi,
 Že truma vsa do vrat zbobni,
 Ter z vražjo silo z vrati lopi,
 In vse, kdor more, jih tišči.
 Za krempljem krempelj prikazuje
 Iz trdih se peklenskih vrat;
 Brž Kurent z žebli jih prikuje,
 Spet Petra gre nadlegovat:
 »Čuj Peter, Kurent te ne vara!
 Od pekla pridem spet nazaj;
 Vrag neče me, in svet ne mara,
 Poglej, če zrel sem že za raj!
 Saj mislim, to je dobro delo,
 Če vrage v peklu gonim v krog,
 Saj vendar tam je vse želelo
 Oddihljeja iz vražjih rok!«
 Pa Peter mu z glavó odmaje . . .
 »Pokaži mi vsaj rajski svit,
 Saj veš, da vsak potem gré raje,
 Če vé, zakaj, se pokorit.«
 Odpre mu Peter: Kurent smukne,
 Brž plašč za vrati razprostre;
 Nanj sede, k Petru se zasukne:
 »Na svojem vsak brez skrbi je!«

Pisma iz slovanskih krajev.

II.

(Dalje.)

Nekoliko bolje v tem obziru je v Poznanjskem, v zahodnjih Prusih, v Šleziji, s kratka: v vseh poljskih pokrajinah pod gospodstvom pruskim. Dnevna velika lista izhajata samo dva: strogo konservativni, in prav katoliški »Kuryer Poznański«, in bolj novotarski, manj katoliškimi vprašanji se baveči »Dziennik Poznański«. Sploh pa ni lahko časnikom, da bi z vero grdo ravnali. V celi Poljski zaznamuje izraz »liberalen«, zlasti gledé na časnikarstvo, navadno vse kaj drugega, nego n. pr. na Nemškem ali v Belgiji.

Pri nas ta beseda ne znači časnika borečega se proti veri in sramotečega versko čustvo, kakor se to godi v drugih deželah, marveč »liberalen« se imenuje poljski časnik, ki ne vé dosti o veri in o cerkvi, ki ima predsodke o papeštvu, ki se boji, da bi Poljaki ne postali preveč verni. Takih izrazov, ki dišé po katoliškem mišljenju, bojé se nekateri naši časniki in so pripravní napisati mnogo neumnostij iz dunajskih ali berlinskih časnikov, da bi se le ognili takemu očitanju. Naravno je, da so v teh naših časnikih razne stopinje neprija-

teljstva do vere, tako n. pr. je zgoraj imenovani »Dziennik Poznanski« dandanes le v mali meri tega duha, in niti on sam sebe, niti kdo drugi bi ga ne deval na to stran, ko bi ne bilo nasprotja proti ravno tam izhajajočemu »Kuryeru«. — Listov, pisanih poljudno in izhajajočih enkrat ali dvakrat na teden, je vedno več. Izvemši kaka dva lista so vsi drugi oprti na vernost, branijo vneto poljske zadeve in širijo zdrave ter pametne ideje. Izjema v tej vrsti je državni »Orędownik« (zgovornik), list, pri katerem se ne vé, je-li bolj hudoben ali neumen; seje pa prepir in zdražbe, meče na desno in na levo sumničenja, škoduje s svojo obrambo poljskim zadevam v Berolinu, poljskemu pravu in jeziku, s kratka: mnogo hudega povzročuje. V Varmiji (Ermeland) izhaja »Gazeta Olsztyńska«, v zahodnih Prusih v okolici biskupa chelmskega, Pelplinu, močno razširjeni »Piegrzym«. Najstarejši (ker šteje že 23. letnik) in zelo razširjen list (ker ima 11.000 naročnikov) je poljski mali časnik v Šleziji »Katolik«, izhajajoč v Bytomiju (Beuthen). Pruske gosposke, katere z veliko nevoljo gledajo na razširjanje poljskih listov v Šleziji, zalezujejo »Katolika« neprestano in mu napravljajo

vedno tiskovne pravde, akoravno se ta list ogiblje najskrbneje vsega, kar bi moglo vlado tudi najmanj žaliti. Urednik »Katolikov« sedi običajno vsaj nekoliko mesecev na leto v ječi, a vse to nič ne pomaga vladi: ljudstvo šlezijsko vedno raje in številneje plača eno marko na kvartal za »svojo gazetko«, kakor ta list imenuje, in kar ni manj važno, narod je ž njim v neprestani zvezi po mnogih dopisih. Od par let izdaja uredništvo »Katolikovo« drug list, mesečnik s podobami, »Swiatło«, ki obsega povesti, pesmi, zgodovinske razprave, splošne in posebej poljske anekdote itd. Ta list je v polni meri soroden z Vašim »Dom in Svet«-om, izvzemši slike, katerih Vi žalibog nimate. Poleg teh dveh listov izhaja v Gornji Šleziji okolo deset drugih listov: političnih, pobožnih, šaljivih. Vsi so dobro pisani in urejevani in imajo znatno število čitateljev.

Tako vidite, da so razmere v pruskem delu Poljske za časopise deloma ugodnejše, deloma pa težavnejše nego v Rusiji, kar je lahko umevno. Reči pa moramo, da v obeh delih prav časopisje vzbuja narod in mu pomaga braniti svoja največja zaklada: vero svojo in narodnost. (Konec.)

Vitovčeva smrt.

(Balada.)

Bapaljena je bela vas,
Na sivi skali grad osvojen.
Seljakov jok, vojnikov glas
Okrog odmeva v svet pokojen.
Jetniki štirje krvaveči
Umirajo v podzemni ječi.

Na grajskem stolpu baš deset
Hreščec vojnikom ura znani,
Ko Vitovec, voditelj čet,
Veleva tolpi nebrzdani:
»Goré že davno kresi nebni;
Dovolj! pokoja smo potrebni!«

Vrača se s praznika rod in gleda zamišljen na polje,
 Kje je združenja cvet, kje mu svobóde je sad?
 Slavlja umolknil je glas, potihnile so davorije,
 Zginil je čárobni blisk, pada na zemljo temà . . .
 Dvigni se, Roma, poglej, kje slavna je tvoja svobóda,
 Kje veličja je dan, kje je zedinjeni rod!
 Kje je četa sinov, da glavo svetó domovini
 Z lovorjem venča duha, z lovorjem venča sreá?
 Tu po grobju ti spé, sinov ne uspeva svoboda,
 Ki jej bratovska kri móči nasilni prestol . . .
 Tu po grobju molécé, sramujó se poznega roda,
 Ki domovini imó, materi lice grdí —
 Ne! ne molécé . . . le čuj! ne vzdíše li zemlja pod tabo?
 V njej pa vzdíše tvoj rod, rod iz pozabljenih dnij:
 Vrni se, sestra, nazaj, zapusti, zapusti proroka,
 Laž ga vodi in črt, vodi pogube ga noč!
 Prišel bo dan, ko se zgrudil malik bo lažnive svobóde,
 Temnega pekla Titán, ki se vali na nebó!
 Zgrudil se bode jecé: Neníekas Galilaie,¹⁾
 Nanj pa zgrudil prestol v divji se bode razvál . . .
 Vrni se v mesto mirú, v naročaj se materi vrni,
 Kam obupno vihraš, Roma kraljeva, postoj!

— ě —

¹⁾ Νενίκετας, Γάλιλαΐε — zmagal si, Galilejec!

Pisma iz slovanskih krajev.

II.

(Konec.)

Naposled treba opisati še časni-
 karske razmere poljskega naroda
 v Avstriji. Te so Vam pač dokaj
 znane, zato navajam tukaj le znameni-
 tejšé pojave.

Časnikarstvo poljsko v Galiciji, kjer
 hiva okrog 2,900.000 Poljakov, razpada,
 ako se oziramo na duha ali mišljenje
 njih urednikov in pisateljev, tudi v dva
 dela: na konservativno in liberalno.¹⁾

¹⁾ »Liberalno« velja v onem pomenu, ki
 smo ga označili že preje. Stalna izjema je:
 »Kuryer lwowski«, radikalen list, ostuden,
 ki napada brez sramožljivosti vse, kar je dobro
 in sveto. Židovski ta list je — škoda! — dosti
 razširjen v Galiciji.

V prvi del moramo šteti — ne govoreč o
 uradni, sploh prav dobro urejevani »Ga-
 zeti Lwowski« — že precej stari
 »Czas« in pred nekoliko leti v Lvovu
 ustanovljeni »Przegląd«. Ti časniki
 vneto podpirajo Taaffejevo ministerstvo,
 branijo kolikor morejo finančno politiko
 Dunajevskega, čegar zakon o petroleju
 in žganju (o nafti in vodki) mu je v
 mnogih krajih Galicije napravil nepri-
 jatelj; v verskih vprašanjih postopajo
 odločno katoliško. »Czasu« očitajo celó
 mnogi izmed njegovih pristašev, da se
 daje včasih preveč voditi navodom do-
 hajajočim iz višjih krogov, da ne skrbi

dosti za dopise iz tujine, da ni v stvareh tičočih se ožje domovine ene vodilne misli, izvzemši ona vprašanja, ki se dotikajo strogo avstrijske politike; tudi da nima list jasnih stalnih in vselej naravnost označenih načel. Vendar je »Czas« dandanes list, na katerega se obrača za mejo še največkrat javna pozornost, in kateri v Poljski sami, dasi ni morebiti prav zelo razširjen, vendar nima malo pomena. In tega ni težko umeti. Saj ima ta list davno, zares veljavno tradicijo, ima zveze z vladnimi krogi, slednjič objavlja včasih svetovnoznamenite članke. Ko bi bil »Czas« vedno urejevan v tej dovršnosti in v tem duhu, v katerem so pisani ti članki, katere posnemajo dostikrat tudi dunajski, pariški in berolinski listi, potem bi stal ta list brez dvoma na prvem mestu med poljskimi časniki in tudi za najboljšimi tujimi bi nikakor ne zaostajal.

Nekako v sredi med konservativnimi in liberalnimi listi je »Kuryer Krakowski«. Ta list je dobro urejevan in ima precej dobre volje, ali ker izhaja še-le nekaj mesecev, treba je odložiti stalno sodbo o njem v bodočnost. Ravno tako stojita v sredi ali skoro bolj na levi strani »Dziennik Polski« in »Gazeta Narodowa«. V zadnjem listu objavlja precej časa sem učeni magnat, literat, poslanec v Lvovskem zboru, grof Wojteh Dzeduszycki, zanimive in znamenite spise o najvažnejših vprašanjih tičočih se verstva, šole, omike, naroda, o razmerah Poljakov do Rusinov v Galiciji, o naših potrebah in zmotah. Tu ne nahajaš nič fraz, vse je povedano naravnost, česar ni mogel ali ni hotel nihče izreči po resnici.

V Krakovu izhajajoča »Nowa Reforma« je glasilo liberalne še mlade

stranke, katera se pa tukaj vedno bolj širi. V zadnjih volitvah za deželni zbor je ta list svoji stranki znatno koristil. Proti cerkvi ne postopa naravnost »Nowa Reforma«, manj morebiti iz prijaznosti do cerkve, kakor zaradi tega, ker ima vsa zgodovina in vsa tradicija poljska strogo katolišk značaj. Tudi se vidi jasno, da je vselej trpela poljska narodnost, kadar je trpela poleg nje katoliška vera. A zna se sukati drugače, kadar se mu zdi, da n. pr. papež ne stori ali ne pohvali tega, kar je po mislih »Nowe Reforme« koristno za Poljsko, tedaj piše proti papežu in proti katoliškemu gibanju. Tako n. pr. je lani besno postopala proti novemu šolskemu predlogu. Naravno je, da podaje »Nowa Reforma« v mnogih slučajih roko zgoraj omenjenemu radikalnemu listu »Kuryer lwowski«, a z druge strani je treba pohvalno priznati, da se te tovarišije sramuje, ker vé in umeva, da ji more le škoditi tovarišija z brezsravnim »Kuryer«-jem, kateri je od pravih poljskih tradicij davno in popolnoma odstopil.

To je splošni obraz poljskega časopisja. Poleg teh večjih in vplivnih listov imamo še manjše, katerih ne morem v kratkem pregledu naznanjati.

Ako se oziramo na časnikarstvo drugih narodov, reči smemo po pravici, da je naše časnikarstvo v verskem in nravnem oziru boljše, nego je drugodi. Da pa morajo listi premagovati veliko težav, to ste izprevideli iz tega pregleda. — Bolj nego časnikarstvo te vrste bode zanimalo čitatelje Vašega lista naše znanstveno in posebej lepo slovstvo, o katerem bodem poročal o priliki, ako bode mogoče. Iskreno Vas pozdravljajoč iz bratskega mesta, bivam

Vaš

Jan Badeni, T. J.

